

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԸ ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՉ (ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ)

Ցանկացած իրականություն ճանաչելու և հասկանալու համար անհրաժեշտ է գտնել մի դիտակետ, որտեղից այդ իրականության դիտարկումը կատարվում է վերացականության համապատասխան աստիճանի: Իրականության այսպիսի դիտարկումը թույլ է տալիս ժամանակի և տարածության մեջ առավել լիարժեք կերպով ըմբռնել դրա ներկա իրավիճակը և դրանում կատարվող փոփոխությունների համընդհանուր միտումները:

Այդ դիտակետն իրենից ներկայացնում է փոխկապակցված և իրար չհակասող ընդհանրացված հասկացողությունների մի համակարգ: Հասկացողությունների այսպիսի համակարգի կիրառմամբ հնարավոր է դառնում տրված խնդրի սահմաններում առավել պարզ ձևով նկարագրել և բացատրել այդ իրականության ցանկացած երևույթ՝ բացահայտելով դրանում գոյություն ունեցող պատճառահետևանքային կապերը: Այսպիսի համակարգի կամ տեսության (կադապարի) կիրառումն անհրաժեշտ է նաև միջազգային հարաբերությունների որևէ խնդիր դիտարկելու և դրա լուծման ճանապարհն առաջարկելու համար: Հայտնի բառարանների մեծ մասը սահմանում է տեսությունը որպես ընդհանրացումների համակարգ, որն ունակ է բացատրել փաստերը և զուգորդվում է փորձառության հետ¹:

Միջազգային հարաբերությունների (ՄՀ) ելակետային (օրիգինալ) տեսությունները (ռեալիզմ, լիբերալիզմ, ինտիտուցիոնալիզմ, «Անգլիական դպրոց» կամ ռացիոնալիզմ և այլն) հիմնականում առաջ են քաշվել և ձևավորվել Արևմտյան Եվրոպայի երկրների և ԱՄՆ-ի գիտական շրջանների կողմից: ՄՀ մի շարք այլ տեսություններ առաջացել են վերոհիշյալ տեսությունների քննադատության և մշակման արդյունքում (մարքսիզմ, կոնստրուկտիվիզմ և այլն): Գոյություն ունի նաև ՄՀ տեսական մեկ այլ ոլորտ, որտեղ առկա ելակետային կամ քննադատական տեսությունները գործածվում են որպես կադապարներ՝ արտաքին քաղաքականության խնդիրները վերլուծելու, կառուցվածքայնորեն համադրելու և ստուգելու նպատակով: Ընդ որում, դրանք օգտագործվում են ինչպես առանձին երկրների արտաքին քաղաքականության ուսումնասիրության, այնպես էլ զլուբալ փոփոխությունների դինամիկան բացատրելու նպատակով:

ՄՀ տեսություններն ունեն իրենց ուժեղ և թույլ կողմերը՝ կիրառվող հասկացությունների սուբյեկտիվ կարևորման հետ կապված: Ավանդականորեն դրա վառ օրինակներից մեկն է համարվում այն հանգամանքը, որ ռեալիզմի տեսության հետևորդների կողմից միջազգային հարաբերությունների և արտաքին քաղաքականության ասպարեզում տեղի ունեցող երևույթների վերլուծության և

դրանց վերաբերյալ եզրահանգումներ կատարելու ընթացքում շեշտադրվում է միջազգային հարաբերություններում անընդհատ պատերազմների և հակամարտությունների բնական առկայությունը և թերագնահատվում համագործակցությունը (Օլէ Հոլստի): Հարկ է նշել նաև, որ ՄՀ որևէ խնդրի կամ երևույթի դիտարկումը միաժամանակ երկու կամ ավելի տեսությունների գործածությամբ նպատակահարմար և իմաստավորված չէ իրականացնել, քանի որ տարբեր տեսություններում արժևորվող գաղափարները հաճախ կրում են իրարամերձ և հակասական բնույթ: Հետևաբար, ՄՀ յուրաքանչյուր իրողություն դիտարկելիս հարկավոր է ընտրել առավել նպատակահարմար տեսությունը, միաժամանակ գիտակցելով դրա համապատասխան թույլ կողմերը:

Տվյալ ուսումնասիրությունը կիրառելու է Ա.Դ. Վոսկրեսենսկու կողմից առաջ քաշված բազմագործոն հավասարակշռության կոնցեպտուալ մոտեցումը²՝ Հարավային Կովկասի երկրների նկատմամբ Չինաստանի ժողովրդական Հանրապետության (ՉԺՀ) արտաքին քաղաքականությունը շարադրելու, բնութագրելու, վերլուծելու և դրա վերաբերյալ եզրակացություններ և առաջարկություններ ներկայացնելու համար:

Միջազգային հարաբերություններին Չինաստանի գիտական շրջաններում ձևավորված մոտեցումները մինչև վերջին ժամանակները կրել են հիմնականում պրակտիկ բնույթ՝ կենտրոնանալով հիմնականում ՉԺՀ արտաքին քաղաքականության իրականացման վրա: Միաժամանակ, արևմտյան երկրներում Չինաստանի արտաքին քաղաքականության վերաբերյալ գիտական հետազոտությունները դուրս են մնացել միջազգային հարաբերությունների տեսությունների կիրառմամբ կատարվող աշխատանքների շրջանակից և կատարվել են ասիական հետազոտություններին կամ չինագիտությանը դասվող ուսումնասիրությունների շարքում: Սակայն, ներկայումս միջազգային հարաբերությունների տեսության և Չինաստանի արտաքին քաղաքականության սինթեզված գիտական աշխատանքներն առավել նախընտրելի են ՉԺՀ արտաքին հարաբերություններին վերաբերվող խնդիրների համեմատաբար ավելի մատչելի և ըմբռնելի լուսաբանման, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ ընդհանրացված եզրակացություններ կատարելու համար³:

Կարևոր ենք համարում նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության անկախությունից ի վեր անցած տարիների ընթացքում Հայաստանի գիտական շրջաններում դեռևս Չինաստանի նման հզոր պետության վերաբերյալ գիտական մոտեցումներ չեն ձևավորվել, այն դեպքում, երբ ամբողջ աշխարհում այս տերության վերաբերյալ գիտական վերջին հետազոտությունները կատարվում են արդեն ծրագրային համատեքստում՝ 20-50 տարիների կտրվածքով⁴:

Վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում ձևավորվող միջազգային հարաբերություններում Չինաստանի դերակատարության վերաբերյալ գիտական ուսումնասիրությունների դժվարություններից մեկն է այն հանգամանքը, որ ներկայումս գոյություն չունեն այս երկրի ներկայիս պետական համակարգի հասարակական-քաղաքական և տնտեսական բաղադրիչների ուրույն հարաբերակցու-

թյան վերաբերյալ գիտական տեսանկյունից մշակված տեսական կաղապարներ: ՉժՀ տվյալ փորձառությանը նախորդած կոմունիստական հասարակարգի և շուկայական տնտեսության սինթեզի միակ բացառությունը՝ ԽՍՀՄ գոյության առաջին տասնամյակի ընթացքում խորհրդային իշխանությունների կողմից կիրառված նոր տնտեսական քաղաքականությունն (ՆՏԿ) էր, որը ունեցել է միայն կիրառական բնույթ⁵:

Սովորաբար, համաշխարհային քաղաքագիտական միտքը մասնավոր սեփականության առկայությունը կապում է հայտնի բոլոր հասարակական-քաղաքական համակարգերի հետ (միապետություն, օլիգարխիա, ժողովրդավարություն և այլն), բացառությամբ սոցիալիստական հասարակարգի: Չինաստանի դեպքում մենք գործ ունենք տակավին նոր երևույթի հետ, երբ կոմունիստական համակարգը համատեղվել է շուկայական տնտեսության հիմնական մեխանիզմների՝ այն է խոշոր և միջին մասնավոր կապիտալի առկայության հետ: Ամբողջ աշխարհում վերը նշված գործընթացների վերաբերյալ տեսական գիտական մոտեցումների ձևավորումը գտնվում է սաղմնային վիճակում, քանզի անգամ Եվրոպական լուսավորչության շրջանի ուսուպիստական տեսություններում նման հասարակարգի ստեղծման կանխատեսումներ չէին կատարվել:

Հետևաբար, Չինաստանի արտաքին քաղաքականության վերաբերյալ գիտական աշխատանք իրականացնելու համար ՄՀ ճանաչված ելակետային կամ քննադատական տեսությունների (ռեալիզմ, կոստրուկտիվիզմ, դիալեկտիկ մատերիալիզմ և այլն) կիրառումը կարող է խնդրահարույց լինել: Անհրաժեշտ ենք համարում հատկապես ընդգծել, որ ներկայումս դեռևս չի ձևավորվել ՄՀ «չինական տեսություն»⁶:

Գոյություն չունի հասարակագիտական գրեթե որևէ տեսություն, որը լիարժեքորեն ընդհանրացնի հասարակական կյանքի ինչ-որ մի երևույթ՝ հասցնելով այն ինքնաբավ տեսական կաղապարի:

Ա.Դ.Վոսկրեսենսկու կողմից «Չինաստանը և Ռուսաստանը Եվրասիայում» աշխատության մեջ մշակված բազմագործոն հավասարակշռության մոտեցումը թույլ է տալիս միջպետական հարաբերությունների վերլուծություն կատարել շահերի հավասարակշռության հասկացողության հիման վրա՝ ընդգրկելով նաև դիտարկվող ժամանակային շրջանակներին նախորդող պատմական իրադարձությունների ազդեցությունը⁷:

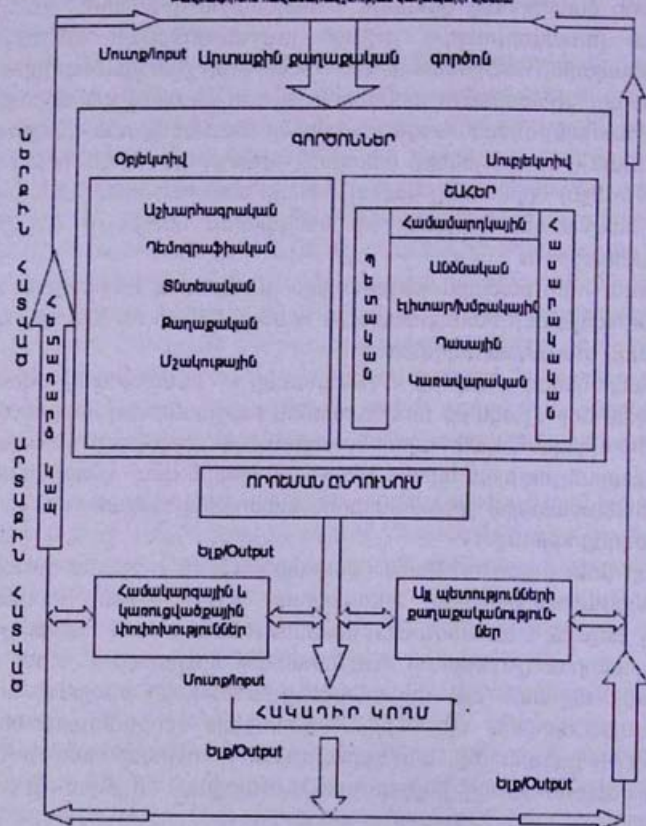
Այսպիսի մոտեցումը ոչ միայն հնարավորություն է տալիս համապարփակ փոխկապակցվածության մեջ դիտարկելու քաղաքական և տնտեսական խնդիրները, ինչպես նաև անվտանգության և տնտեսության հարցերը (այսպիսի մոտեցման անհրաժեշտությունը համատարած ճանաչում է գտել գիտական շրջաններում), այլ նաև այս փոխկապակցվածությանը տալիս է նոր չափանիշներ, ինչպես օրինակ՝ պետության հզորության վերլուծության մեջ մշակութային գործոնի ընդգրկումը, անվտանգության և տնտեսության փոխկապակցվածության վերլուծությունը, ինչպես նաև զարգացման մի շարք այլ գործոնների

համադրությունը, որոնք հնարավոր չի եղել վերլուծության ենթարկել այլ ամկա մոտեցումների շրջանակներում⁶:

Բազմագործոն հավասարակշռության մոտեցման մշակման մեթոդը հիմնված է միջազգային հարաբերությունների վերլուծության համար կիրառվող համակարգերի ընդհանուր տեսության վրա: Այն հանդիսանում է «ներսից-դուրս» տիպի մոտեցում (Waltz, 1979), որը ենթադրում է վերլուծության ներքին և արտաքին գործոններ:

Վերլուծության հարմարության նպատակով ներքին գործոնները բաժանվում են օբյեկտիվ (տնտեսական, քաղաքական, դեմոգրաֆիական, աշխարհագրական և մշակութային) և սուբյեկտիվ (համամարդկային, հասարակական, պետական, ազգային, ինչպես նաև անձնական, խմբակային և կառավարական) ենթաբաժինների, որոնք դիտարկվում են բազմագործոն հավասարակշռության շրջանակներում: Մոտեցումը մեկնաբանում է հավասարակշռության պահպանումը՝ որպես շահերի ճշգրտում համակարգի որևէ մակարդակում:

Բազմագործոն հավասարակշռության կադրավորի սխեմա

Հարավային Կովկասը դարձավ միջազգային հարաբերությունների գիտության ուսումնասիրության առարկա XX-րդ դարի վերջին՝ ԽՍՀՄ փլուզումից և նորանկախ պետությունների առաջացումից հետո: Այս առումով, Հարավային

Կովկասի երկրներին ՉԺՀ արտաքին քաղաքական մոտեցումների վերաբերյալ գիտական աշխատանքը նորարար գործունեություն է ինչպես, Հարավային Կովկասի, այնպես էլ Չինաստանի գիտական շրջանների համար: Չինաստանն իր արտաքին քաղաքականության ռազմավարությունը մշակելիս և դրա իրականացման ժամանակ Հարավային Կովկասին մոտենում է որպես մեկ ընդհանուր աշխարհաքաղաքական միավորի, ինչը հանդիսանում է տվյալ ուսումնասիրության նորարարություններից մեկը: Այսպիսի մոտեցման ձևավորումը և կիրառումը ՉԺՀ կողմից պայմանավորված է ոչ միայն Հարավային Կովկասի երեք հանրապետությունների աշխարհագրական դիրքի առաձնահատկություններով և դրանց պատմաքաղաքական զարգացման ընդհանրություններով, այլ նաև ՉԺՀ ազգային շահերին համապատասխան և դրանցից բխող արտաքին քաղաքականության իրականացմամբ:

Այսպիսով, Հարավային Կովկասի երեք հանրապետությունների՝ Ադրբեյջանի, Հայաստանի և Կրաստանի հետ հարաբերությունների հաստատման և զարգացման ընթացքում ՉԺՀ արտաքին քաղաքականությունը ձևավորող աշխարհագրական, դեմոգրաֆիական, պետական, կառավարական, հասարակական, տնտեսական, մշակութային և այլ անհրաժեշտ գործոնները հարկ է դիտարկել ելնելով բազմագործոն հավասարակշռության կաղապարից:

MNATSAKAN SAFARYAN

**SOUTH CAUCASUS IN CHINA'S FOREIGN POLICY
(THEORETICAL APPROACHES)**

This paper discusses theoretical approaches to China's foreign policy towards the South Caucasus and the necessity of applying theoretical models when conducting research on Chinese foreign policy. It briefly touches upon the status of IR theory research on China's foreign policy in the Western countries and in China and elaborates on the multi-factor balance model developed by A.Voskresensky. The author finds this model relatively better positioned to analyse the foreign policy of China towards the countries of South Caucasus, as well as to test the key assumption of this research that China views South Caucasus region as one entity.

ՏԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Oxford, 1971, p. 3284. Webster, 1986, p. 2371.
2. Воскресенский А., Кутап и Россия в Евразии, Москва, 2004.
3. Johnson A., Trends in Theory and Method in the Study of Chinese Foreign Policy, - Paper Prepared for the Conference on China Studies on the occasion of the 50th Anniversary of the Fairbank Center for East Asian Research, December 2005.

4. Սաֆարյան Մ., Հարավային Կովկասի նկատմամբ Չինաստանի արտաքին քաղաքական ռազմավարության ուսումնասիրության արդիականության մասին, - Մերձավոր Արևելք, հոդվածների ժողովածու, Երևան, 2007:
5. Նույն տեղում:
6. Qin, Y., Why is there no Chinese International Relations Theory?, - International Relations of the Asia-Pacific, 2007 7(3). Geeraerts G. and Jing M., International Relations Theory in China, - Global Society, 2001, Vol.15, No.3. Callahan W., China and the Globalisation of IR Theory: discussion of "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", - Journal of Contemporary China (2001), 10 (26).
7. Воскресенский А., Китай и Россия в Евразии, Москва, 2004, էջ 270-392:
8. Նույն տեղում, էջ 274: